

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертаційну роботу
Міронової Вікторії Михайлівни на тему «Психологічні умови
реалізації Денверської моделі раннього втручання в закладах
дошкільної освіти», що представлена до захисту у спеціалізовану
вчену раду на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертації. Категорія раннє втручання виступає як одне з основних понять модернізації національної освіти дітей з особливими освітніми потребами; першочергове завдання полягає у запровадженні державної системи раннього втручання, що представляє комплексну послугу для родин дітей від народження до 3 років включно, які мають особливі потреби або ризик їх виникнення; забезпечується мультидисциплінарною командою фахівців та поєднує медичну, психологічну, соціальну, педагогічну складові; є сімейноорієнтованою та спрямована на розвиток дитини в природному середовищі; передбачає раннє виявлення, діагностику, психолого-педагогічний та корекційно-розвивальний супровід, підтримку батьків / законних представників.

Проблема раннього втручання знайшла відображення в нормативних документах: «Конвенція про права дитини» (1989, ратифіковано Україною у 1991), «Конвенція про права осіб з інвалідністю» (2006, ратифіковано Україною у 2009); Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» (2015), основні положення якої адаптовано до вітчизняного контексту та відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (2017) та ін.

Прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності Національної ради з питань раннього втручання» (2019) стало підґрунтям діяльності консультативного органу Кабінету Міністрів України з питань формування та реалізації державної політики з раннього втручання. Проблема раннього втручання знайшла відображення в нормативних документах: «Концепції створення та розвитку системи надання послуги

раннього втручання в Україні» (2019), «Методичні рекомендації щодо впровадження практики надання послуги раннього втручання для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя» (2021) та ін.

За статистикою кожна десята сім'я з дитиною від народження до чотирьох років потребує послуги раннього втручання. Доведено, що діти з особливими освітніми потребами, які були задіяні у програмі втручання, мають кращі навчальні та соціальні навички у порівнянні із однолітками, які таку послугу не отримали.

Отже, відповідне дослідження виявляється актуальним. По-перше, не зважаючи на значний інтерес науковців до проблеми раннього втручання, в її межах залишається ряд невирішених питань, зокрема, розроблення змістового та організаційного компонентів допомоги дітям з РАС раннього віку, підтримки їхніх родин та підготовки педагогів. По-друге, особливості супроводу дітей раннього віку у різних соціальних інститутах, інклюзивних закладах дошкільної освіти та інклюзивно-ресурсних центрах зокрема, розкрито недостатньо.

Саме тому, звернення автора дисертаційної роботи до актуальної проблеми визначення умов ефективної реалізації Денверської моделі раннього втручання – міжнародної інтегративної програми, що поєднує принципи прикладного аналізу поведінки, теорії розвитку та соціально-комунікативного навчання в закладах дошкільної освіти України є особливо своєчасним. Відповідно до цього, досліджується пошук інноваційних підходів поєднання індивідуального втручання з організованим груповим середовищем, що забезпечує вищий темп розвитку та стійкіший перенос сформованих навичок у природні контексти взаємодії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України «Теоретико-методичні основи психолого-педагогічного супроводу осіб з когнітивними порушеннями»

2021-2023 рр. (державний реєстраційний номер теми 0121U108682). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України (протокол № 9 від 24.11.2022 р.).

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. У дослідженні теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього втручання у груповому форматі закладу дошкільної освіти; розроблено структурно-компонентну модель оцінювання розвитку дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра, яка включає когнітивно-пізнавальний, соціально-комунікативний та поведінково-регуляторний компоненти. Запропоновано систему багаторівневого моніторингу результативності раннього втручання, яка поєднує інтегральні показники приросту, категоріальні переходи між рівнями розвитку та операційні показники; експериментально підтверджено доцільність поєднання індивідуального та групового форматів реалізації Денверської моделі раннього втручання в умовах закладу дошкільної освіти.

Відповідно до завдань дослідження уточнено сутність поняття «психологічні умови реалізації моделі раннього втручання» в контексті інтеграції доказових практик у структуру діяльності закладу дошкільної освіти; поглиблено підходи до організації індивідуального втручання з алгоритмізацією постановки цілей, їх операціоналізацією та оцінюванням результативності; поглиблено наукові положення щодо ролі освітнього середовища у розвитку дітей з розладами аутистичного спектра; схарактеризовано механізми забезпечення генералізації сформованих навичок у природних соціальних контекстах.

У роботі отримали подальший розвиток положення спеціальної психології щодо інтеграції доказових моделей раннього втручання в інклюзивне освітнє середовище; ідеї системного, особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів у контексті організації підтримки дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра; наукові уявлення про багатовимірний аналіз результативності корекційного втручання.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: розроблено та впроваджено систему багаторівневого моніторингу результативності реалізації Денверської моделі раннього втручання (інтегральні, категоріальні та операційні показники), яка може використовуватися у закладах дошкільної освіти та інклюзивно-ресурсних центрах; розроблено алгоритм організації індивідуального втручання із чіткою постановкою цілей (12-20 активних цілей на цикл), їх операціоналізацією та поетапним оцінюванням за шкалою 0-5. Визначено, апробовано та впроваджено психологічні умови організації освітнього середовища, спрямовані на підтримку розвитку дітей з розладами аутистичного спектра.

На основі дисертаційного дослідження розроблено методичні рекомендації щодо впровадження групового формату Денверської моделі раннього втручання у закладах дошкільної освіти. Результати дослідження можуть бути використані в практиці роботи психологів, педагогів, фахівців з раннього втручання, у процесі підготовки та підвищення кваліфікації фахівців спеціальної та інклюзивної освіти, при укладанні підручників і навчально-методичних посібників для закладів вищої освіти за спеціальностями «Спеціальна освіта» та «Спеціальна психологія».

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації. Наукові положення дисертації достатньо обґрунтовані та відображені у висновках до розділів та загальних висновках. Найбільш суттєві результати, здобуті Вікторією Михайлівною Мироною відповідають меті та завданням дисертаційного дослідження. Зміст основних положень роботи викладено послідовно та чітко, логічно-сміслові переходи між підпунктами дослідження, а також визначеними розділами присутні. Ступінь вірогідності здобутих результатів забезпечується достатньою апробаційною базою дисертантки.

Результати дисертаційної роботи висвітлено у необхідній кількості наукових публікацій – 8 наукових працях (6 одноосібні), з них: 1 стаття в співавторстві в колективній монографії в науковому періодичному виданні

інших держав; 5 статей у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз; 2 публікації апробаційного характеру.

Характеристика основних положень роботи. Дисертаційна робота має класичну структуру, складається з анотацій українською, англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (157 найменувань, у тому числі 48 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації становить 295 сторінок, основний текст викладено на 215 сторінках. У тексті міститься 3 таблиці та 4 рисунки.

Ретельний науково-теоретичний аналіз дисертаційної роботи Міронової Вікторії Михайлівни на тему *«Психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього втручання в закладах дошкільної освіти»* дав змогу виокремити позитивні та значущі аспекти наукового дослідження, що є значним внеском у сучасну психологічну науку.

Зокрема, у першому розділі автором проаналізовано сучасні підходи до організації раннього втручання, зокрема природно-середовищні та поведінково-розвиткові моделі, представлено цілісний аналіз Денверської моделі раннього втручання як науково обґрунтованого, комплексного та інтенсивного підходу, створеного спеціально для дітей раннього віку з РАС. Важливо, що модель заснована на інтеграції прикладного поведінкового аналізу, природного навчання, розвитку соціальної мотивації, теорії опосередкованого соціального навчання та сучасних уявлень про ранній розвиток мозку. Її ключовими характеристиками є: міждисциплінарність, індивідуалізація, ігрова натуралістична взаємодія, позитивна соціально-емоційна залученість, системний навчальний план, дотримання ієрархії підказок, залучення сім'ї та постійна оцінка прогресу.

Відповідно до визначеного дослідницького питання окреслено значення групової модифікації моделі – G-ESDM, яка адаптує індивідуальні принципи до умов дошкільної групи. Представлено її наукове обґрунтування, структуру групових рутин, механізми соціального навчання, роль інтеграції індивідуальних цілей у природні види активності та переваги групового формату. Визначено, що саме групове середовище відкриває унікальні

можливості для розвитку спільної уваги, імітації, соціальних навичок і гнучкості, що складно досягнути в індивідуальній роботі.

В межах розділу окреслено практичні аспекти впровадження елементів ESDM у реальних умовах інклюзивних ЗДО в Україні. Наголошено на важливості поєднання корекційних стратегій із щоденними рутинами, наданні дитині можливостей для самостійності, формуванні побутових навичок у природних ситуаціях та дотриманні структурованої логіки групових активностей. Особливу увагу приділено ролі педагогів, асистентів та батьків як партнерів у моделі інтегрованого втручання.

У другому розділі дисертаційної роботи представлено авторську модель розвитку, яка включає когнітивно-пізнавальний, соціально-комунікативний та поведінково-регуляторний компоненти. З'ясовано стан та специфіки сформованості зазначених компонентів розвитку у дітей з РАС, а також визначення їх рівнів з урахуванням вікових нормативів і функціональних можливостей дитини. Для реалізації поставленої мети було сформовано комплекс психодіагностичних інструментів, який поєднував розвитково-орієнтовані (ESDM Curriculum Checklist), функціонально-поведінкові (VB-MAPP), сенсорно-регуляторні (Sensory Profile за В. Данн) методики.

За результатами констатувального етапу встановлено особливості розвитку дітей з РАС: недостатня сформованість поведінково-регуляторного компонента ускладнює включення дитини у соціальну взаємодію, що, своєю чергою, негативно позначається на розвитку когнітивно-пізнавальних процесів. Отримані результати підтвердили доцільність використання комплексного, розвитково-орієнтованого підходу до оцінювання та планування втручання.

У третьому розділі експериментально перевірено та апробовано комплекс психологічних умов підвищення рівня сформованості когнітивно-пізнавального, соціально-комунікативного та поведінково-регуляторного компонентів розвитку дітей з РАС в індивідуальному та груповому форматах раннього втручання за Денверською моделлю. Результати формувального експерименту засвідчили, що інтеграція принципів ESDM у структуру діяльності закладу дошкільної освіти створює додаткові умови для більш

інтенсивної позитивної динаміки розвитку дітей з розладами аутистичного спектра. Особливо виражений ефект спостерігається у соціально-комунікативному компоненті та показниках генералізації індивідуальних цілей.

Запропоновані дисертанткою умови мають теоретичне та практичне значення: умова соціально-емоційної безпеки та мотиваційної залученості дитини (структуризація простору як умова стабілізації поведінки, сенсорна оптимізація середовища як фактор підвищення концентрації; візуалізація розкладу як засіб підвищення самостійності; побутові ситуації як простір генералізації навичок); умова чіткої постановки індивідуальних цілей розвитку та їхня інтеграція у природне групове середовище (вбудовування індивідуальних цілей у природні групові активності; оптимальна кількість активних цілей; моніторинг із урахуванням внутрішньорівневої динаміки); умова системного моніторингу та вимірюваності динаміки; умова організації соціальної взаємодії як механізму підсилення розвитку; умова професійної узгодженості команди ЗДО; умова залучення батьків до процесу втручання.

Кожний розділ дисертації Міронової В.М. має свою наукову значущість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу, у результаті об'єднання всіх розділів сформульовано цілісне та системне теоретично-практичне психологічне дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Слід зазначити, що під час роботи з дисертацією порушень вимог не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертантки засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Дитячого клубу-садка Вікторії Міронової (обидва філіали) м. Києва, Центру логопедії, раннього втручання та психологічної допомоги «Пелюстки» м. Києва, Приватного дитячого садка «Нест», м. Києва, Дитячого центру «Патешон» м. Бургас, Болгарія. Важливо, що результати дослідження впроваджено під час викладання у Київському столичному університеті ім. Б. Грінченка.

Наукова робота характеризується вагомістю та репрезентативністю джерельної бази. До складу джерельної бази входять документи й аналітичні

матеріали з питань раннього втручання, інформаційно-аналітичні матеріали міжнародних та національних інституцій, наукові й навчально-методичні роботи зарубіжних науковців і практиків з психології, спеціальної психології, спеціальної педагогіки.

Зауваження до змісту та оформлення дисертації. Результати наукового дослідження Міронової В.М. дають підставу вважати, що визначені завдання реалізовано, мета досягнута, а сукупність отриманих наукових положень має важливе значення для теорії і практики спеціальної психології, але разом з цим, вважаємо за необхідне висловити певні побажання, що виникли у процесі рецензування дисертації:

1. У роботі ґрунтовно розкрито психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього втручання в умовах закладу дошкільної освіти. Водночас, на наш погляд, варто було б більш детально описати особливості взаємодії дітей з РАС з нормативно розвиненими однолітками в інклюзивному середовищі та їхній вплив на процес генералізації навичок.

2. У дисертаційному дослідженні представлено ґрунтовний аналіз зарубіжних наукових джерел щодо реалізації Денверської моделі раннього втручання. Водночас перспективним видається подальше розширення емпіричних досліджень саме в українському освітньому контексті з урахуванням специфіки функціонування вітчизняної системи інклюзивної освіти.

3. Авторкою обґрунтовано важливість індивідуалізації цілей втручання у структурі Денверської моделі. Водночас, на наш погляд, доцільним було б більш детально висвітлити критерії адаптації індивідуальних цілей до групового формату роботи в умовах інклюзивного середовища.

4. У роботі значну увагу приділено психологічним умовам реалізації Денверської моделі раннього втручання. Разом із тим питання професійної підготовки та супервізійної підтримки фахівців, які впроваджують ESDM у закладах дошкільної освіти, потребують більш розгорнутого висвітлення.

Зроблені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Міронової Вікторії Михайлівни на тему «Психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього втручання в закладах дошкільної освіти». Представлена дисертаційна робота є самостійним завершеним дослідженням, сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову і практичну цінність.

Висновок. З огляду на вищезазначене вважаємо, що дисертаційне дослідження Міронової В.М. *«Психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього втручання в закладах дошкільної освіти»* за актуальністю, змістом, обсягом, наукової новизною, достовірністю, практичним значенням та повнотою викладу даних відповідає спеціальності 053 Психологія. Дисертаційне дослідження відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом МОН України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами), та постанові КМ України від 12.01.2022 р. №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанов КМ України №341 від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р., №507 від 03.05.2024 р.), а її авторка – Міронова Вікторія Михайлівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії PhD в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент: доктор педагогічних наук,
професор, завідувач відділу освіти дітей
з порушеннями сенсорного розвитку

Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Світлана ЛИТОВЧЕНКО

Литовченко С.В.
Ярмаченко С.В.
Завідуючий відділом кадрів
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
Национальної академії педагогічних наук України